

ÇOĞULCU DEMOKRASİLERDE PARTİ İÇİ DEMOKRASİ

Yrd. Doç. Dr. A. Tarık GÜMÜŞ*

ÖZET:

Çoğunluğun sınırlı egemenliği anlamına gelen çoğulcu demokrasi, gerek çoğunluğun yönetme hakkını kullanabilmesi gerekse azınlığın çoğunluğa dönüşebilmesinde, halkın yönetime katılımına dayanmaktadır. Günümüzde temsili bir biçimde işleyen demokrasilerde katılım, siyasi partiler aracılığıyla gerçekleşmektedir. Bu nedenle çoğulcu demokrasinin işlemesine önemli ölçüde katkıda bulunan siyasi partilerin, kendi iç yapılanmalarında demokratik ilkelere uygun hareket etmeleri, o parti içerisinde demokrasiye olan inancı ortaya koyması ve ideal çoğulcu demokratik bir rejime yaklaşılması açısından önemlidir. Ancak çoğulcu demokratik düzenin varlığı açısından zorunluluk arz eden husus; parti içi demokrasinin varlığı değil, siyasi partiler arasındaki mücadelenin demokratik esaslara uygun bir biçimde işlemesidir. Bu değerlendirmenin temelinde kendisi örgüt olan siyasi parti ile bir örgüt olmayan demokrasinin birbirine karıştırılmaması gerektiği düşüncesi bulunmaktadır. Bu durumda parti içi demokrasinin doğurabileceği çeşitli sorunlar da dikkate alınarak, parti içerisinde var olan talepler ile partinin düzen ve işleyişi arasında makul bir denge kurulmalıdır.

Anahtar Kelimeler:

Çoğulcu Demokrasi, Siyasi Partiler, Parti içi Demokrasi, Parti Örgütlenmesi, Liderlik.

ABSTRACT:

Pluralist democracy means the limited rule of the majority. This democracy approach is based on the rule of the majority and the right of minority may be the majority. This understanding is very important for people's participation in decision making process. Today due to the current representative democracy, participation is realised via political parties. Since political parties assumed a vital role in the functioning of pluralist democracy, they themselves must have their own internal construction of a democratic order. The presence of intra-party democracy, the ideal approach is important in a pluralist democratic regime. but it is not necessary for the existence of the democratic order. At this point, the organization itself is not an organization with a political party of democracy, and this point should not be confused. Also intra-party democracy can lead to various problems. Therefore a reasonable balance must be struck between demands within the party and organization and functioning of the party.

Keywords:

Pluralist Democracy, Political Parties, Intra-party Democracy, Party Organization, Leadership.

---

* Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Öğretim Üyesi

I. ÇOĞULCU DEMOKRASİ

Eski Yunanca “halk” anlamına gelen “demos” ve “yönetmek” anlamına gelen “kratein” sözcüklerinin birleşmesiyle oluşan demokrasinin sözlük anlamı “halk yönetimi”dir. Bu itibarla demokrasi, iktidarın halk iradesinden kaynaklandığı düşüncesine dayanmaktadır¹. Halk kavramı, demokratik yönetimin diğer siyasi sistemlerden ayırt edilmesinde en önemli unsurdur. Çünkü hiçbir yönetim şekli demokratik sistemdeki kadar halka dayandığı iddiasını taşımamaktadır. Bu iddianın temelini ise, demokrasilerde halkın seçme ve seçilme hakkına sahip olması oluşturmaktadır². Halkın iradesine dayanan demokraside, siyasal kararların halkın iradesine uygun olması gerekir. Ancak bu noktada karşımıza halk ya da millet iradesinin eziciliği olgusu çıkmaktadır ki, bu da çoğunlukçu ve çoğulcu demokrasi ayrımını ortaya çıkarmaktadır³.

Günümüzde sadece çoğunluğun yönetimine indirgenemeyecek olan demokrasi kavramı, başlangıçta çoğunlukçu şekilde anlaşılmıştır⁴. Kökenlerini Rousseau’da bulan çoğunlukçu demokrasi anlayışı, çoğunluğun oyunu almış olan kimselerin mutlak yönetimini öngörmektedir. Esasında demokrasinin mantıklı bir biçimde çoğunluğun yönetimini öngörmesini suiistimal eden bu yaklaşım, çoğunluğun makul sınırları aşarak mutlak belirleyiciliğini öngörmektedir⁵.

¹ SCHUMPETER, Joseph A., **Capitalism, Socialism and Democracy**, Routledge, London New York, 2012, s. 243; SARTORI, Giovanni, **Demokrasi Teorisine Geri Dönüş**, Çev. Tuncer Karamustafaoğlu-Mehmet Turan, Yetkin Yayınları, Ankara 1993, s. 22-35; CHRYSOCHOOU, Dimitris, **Democracy in the European Union**, I.B. Tauris, London 2000, s. 27-28; MOONEY Annabelle, EVANS Betsy, **Globalization The Key Concepts**, Taylor & Francis, Oxon 2007, s. 62; ERDOĞAN, Mustafa, **Anayasal Demokrasi**, Siyasal Kitabevi Yayınları, Ankara 2004, s. 232; TEZİÇ, Erdoğan, **Anayasa Hukuku**, Beta Yayınları, İstanbul 2003, s. 92-93. Demokrasiyi sadece halkın yönetimine indirmek hatalı bir yaklaşımdır. Bu temel özelliğin yanı sıra demokrasinin genel kabul gören başka temel unsurları da bulunmaktadır. Bunlar; özgür ve düzenli seçimler, siyasi çoğulculuk ve çok partili siyasal hayat, temel hak ve hürriyetlerin korunması, seçilmişlerin atanmışlara üstünlüğü olarak sıralanabilir. ERDOĞAN, s. 287-312.

² GÜLSOY, Tevfik, **Demokrasilerde Siyasal Parti Teşkilatı ve Parti İçi Demokrasi**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Konya 2000, s. 16.

³ HEWLETT, Nick, **Democracy in modern France**, Continuum International Publishing Group, New York 2005, s. 1-8.

⁴ HEWLETT, s. 1-8.

⁵ Günümüzde genellikle temsili bir şekilde işleyen demokrasilerde; yönetime ilişkin kararlar halkın temsilcileri tarafından alınmakta ve dolaylı da olsa kararlar halk tarafından şekillendirilmektedir. Bu çerçevede kararların alınmasında benimsenebilecek en iyi yöntem, çoğunluğun belirleyiciliğidir. Bunun karşısındaki alternatifler ise, oybirliğinin sağlanması veya azınlığın yönetimidir. Oybirliğinin sağlanması, günümüzde devletlerin sahip olduğu nüfus düşüldüğünde mümkün değildir. Azınlığın yönetimi ise, mantıksız bir yaklaşımdır. Dolayısıyla geriye tek bir alternatif kalmaktadır ki, o da çoğunluk yönetimidir. Ancak demokrasi açısından önemli olan husus, çoğunluğun yönetiminin ne ölçüde mutlak olacaktır. LANE Jan-Erik,

Söz konusu yaklaşıma göre çoğunluk, sınırsız ve mutlak bir biçimde üstün ve yanılmaz niteliktedir. Çoğunlukçu demokrasi anlayışının çoğunluk iradesine yüklediği bu nitelikler; hem insan haklarının ihlal edilmesine yol açmakta, hem de demokrasinin en temel özelliği olan, azınlığın barışçıl olarak çoğunluğa dönüşmesini engellemektedir⁶. Çoğunlukçu demokrasinin sözü edilen sakıncalarını gidermek amacıyla benimsenen çözüm ise, çoğulcu demokrasidir.

Çoğulcu demokrasi yaklaşımında; çoğunluğun bilinçli olarak ya da yanılarak insan hakları, hukuk devleti ve demokrasiye aykırılık teşkil eden uygulamalara gidebileceği gerçeğinden yola çıkılarak, çoğunluğun yönetimi karşısında azınlıkta kalan kimselerin hak ve hürriyetlerinin korunması amaçlanmaktadır. Dolayısıyla çoğulcu demokrasi; çoğunluğun sınırlı egemenliği anlamına gelmektedir. Nitekim çoğulcu demokraside çoğunluğa ait olan yönetme hakkı, azınlık haklarıyla sınırlandırılmış bir anlam taşımaktadır⁷.

Bu anlamda Çoğulcu demokrasinin gerçek anlamını kazanabilmesi için belli esaslara dayanması gerekmektedir. Bunlar, temel hak ve hürriyetlerin tanınması ve korunması, anayasanın üstünlüğünün sağlanması, kuvvetler ayrılığı, yönetimin

---

ERSSON Svante O., *Democracy: a Comparative Approach*, Routledge, New York 2003, s. 7-8; BİLİR, Faruk, *Çoğunlukçu Demokrasi Karşısında Çoğulcu Demokrasi ve Her İki Demokrasi Anlayışının İnsan Hakları ile Olan İlişkisi*, **Yeni Anayasa Yeni Mutabakat**, Adalet Yayınevi, Ankara 2012, s. 339-340; HAKYEMEZ, Yusuf Şevki, *Çoğunlukçu Demokrasi Anlayışı, Rousseau ve Türk Anayasaları Üzerindeki Etkisi*, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 52, Sy. 4, Y. 2003, s. 69-71. Aynı Yönde Bkz. ATAR, Yavuz, **Türk Anayasa Hukuku**, Mimoza Yayınları, Konya 2009, s. 65; ERDOĞAN, s. 304-305. İNCEOĞLU, Sibel, *İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Çoğulculuk, Çoğulcu Demokrasi Çoğunlukçu Demokrasi İkilemi ve İnsan Hakları Toplantısı*, Türkiye Barolar Birliği Yayını, Ankara 2010, s. 83-84. Göztepe tarafından; genellikle Rousseau'nun görüşlerine dayandırılan çoğunlukçu demokrasi anlayışının, esasında Rousseau'nun temsili demokrasiyi reddetmesi nedeniyle doğru olmadığı ileri sürülmektedir. Daha ayrıntılı bilgi için Bkz. GÖZTEPE, Ece, *Çoğunlukçu Demokrasi Anlayışına Karşı Çoğulcu Demokrasi Modelleri: Normatif Düzenleme Olanakları ve Bunun Sınırlılığı Üzerine Bazı Düşünceler*, **Çoğulcu Demokrasi Çoğunlukçu Demokrasi İkilemi ve İnsan Hakları Toplantısı**, Türkiye Barolar Birliği Yayını, Ankara 2010, s. 130 vd. "Demokrasilerde çoğunluğun yönetme hakkı demokratik karar alma sürecinde bir zorunluluk olarak ortaya çıkmaktadır." HAKYEMEZ, s. 72. Çoğunluğun yönetme hakkına sahip olmasının tek gerekçesi "daha büyük bir sayının haklılığı"dır. LIPSON, Esie, **Demokratik Uygarlık**, (Çev: Haldun Gülalp, Türker Alkan), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1984, s. 476. Çoğunluğun yönetme hakkının meşrulaştırılması hususunda daha ayrıntılı bilgi için bkz. HAKYEMEZ, s. 73 vd.

⁶ ERDOĞAN, s. 305-306; ATAR, s. 64-65; BİLİR, s. 340-341.

⁷ PETAUX, Jean, **Democracy and Human Rights for Europe: the Council of Europe's Contribution**, Council of Europe Publishing, Strasbourg, 2009, s. 9; DİNÇKOL, Bihterin, *Yönetilenlerin "Öz" Yönetimi - Kamuoyu*, **İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Y. 5, Sy. 10, Güz 2006/2, s. 59; ATAR, Yavuz, *Çağdaş Demokrasinin Siyasal Boyutu: Türkiye'de Demokratikleşme ve Anti-Demokratikleşme Göstergeleri*, **Yeni Türkiye**, y. 3, sy. 17, 1997, s. 73; HAKYEMEZ, s. 89-90; BİLİR, s. 340-341; YAVUZ, s. 283vd, 292.

yargısal denetiminin sağlanması gibi evrensel hukuk devleti ve insan haklarının gerekleriyle bağlantılı hususlardır. Böylelikle hem azınlığın haklarının korunması, hem de azınlığın barışçıl bir şekilde çoğunluğa dönüşebilmesi temin edilmiş olur⁸.

Bu çerçevede çoğulcu demokrasi açısından bireylere doğuştan sahip olduğu insan haklarının sağlanması, hukuk devletinin gereklerine uyulması ve demokratik katılımın önündeki engellerin kaldırılması önemli gerekliliklerdir. Özellikle çoğulcu demokrasinin, parti içi demokrasiyle olan ilişkisi bağlamında siyasi katılımın toplumun bütün kesimlerini kapsayacak ölçüde geniş tutulması son derece önemlidir. Hatta çoğulcu demokrasi yaklaşımı kapsamında, demokrasiye ayrıklık teşkil eden görüşlerin dahi hoşgörüyle karşılanması ve bu görüşlerin rejim içine çekilerek etkisiz hale getirilmesi savunulmaktadır⁹. Dolayısıyla gerçek anlamda çoğulcu demokrasinin, ancak, halkın değişik yollardan ve mümkün olan en geniş ölçüde siyasal karar alma sürecine katılması ile gerçekleşeceği söylenebilir¹⁰.

Çoğulculuğun sağlanması bakımından halkın yönetime katılımının önem arz ettiği çoğulcu demokrasi anlayışında katılım, siyasi partiler aracılığıyla gerçekleşmekte ve bu gerçekten dolayı modern demokrasinin partiler demokrasisi olduğu iddia edilmektedir. Söz konusu iddiaya göre; “demokrasi, devlet yöneticilerinin belli aralıklarla ve serbest seçimler yoluyla halk tarafından seçildiği bir rejim olduğuna göre, geniş ve karmaşık bir toplumda siyasal partilerin aracılığı olmaksızın demokrasinin gerçekleştirilebilmesi güçtür”¹¹.

Söz konusu görüşü benimseyen kimseler demokrasiyi, halkın, temsilci adaylarını doğrudan doğruya seçtiği bir sistem olmaktan ziyade, yarışan lider grupları arasında tercih yaptığı bir sistem olarak görmektedir. Diğer bir ifadeyle, bu tür yaklaşımlar, demokrasi teorisini çeşitli şekil ve derecelerde elitizm ile bağdaştırmaktadırlar¹². Demokrasiyi bu çerçevede ele alan Schumpeter’e göre,

⁸ HAKYEMEZ, s. 89-90; YAVUZ, s. 292; AYBAY, Rona, ‘Çoğunlukçu’ ve ‘Çoğulcu’ Demokrasi Ayrımı, *Cumhuriyet*, 19.06.2010; BİLİR, s. 340-341; UYGUN, Oktay, Demokrasinin Çoğunlukçu ve Çoğulcu Modelleri İki Bin Beşyüz Yıllık Bir Tartışmanın Analizi, *Çoğulcu Demokrasi Çoğunlukçu Demokrasi İkilemi ve İnsan Hakları Toplantısı*, Türkiye Barolar Birliği Yayını, Ankara 2010, s. 23-36

⁹ SELÇUK, Sami, *Zorba Devletten Hukukun Üstünlüğüne*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s. 19; Demokrasilerde siyasal katılımın önemine ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz. DALTON, Russell J., Citizenship Norms and the Expansion of Political Participation, *Political Studies*, Vol. 56, Issue 1, 2008, s. 84-85.

¹⁰ YANIK, Murat, *Parti İçi Demokrasi*, Beta Yayınları, İstanbul 2002, s. 74; KÖKER, Levent, Seçim Sistemleri ve Siyasal Çoğulculuk, *Anayasa Yargısı*, c. 23, Anayasa Mahkemesi Yayınları, Ankara 2006, s. 201

¹¹ ÖZBUDUN, Ergun, *Siyasal Partiler*, Sevinç Matbaası, Ankara 1979, s. 162; KABASAKAL, Mehmet, Factors Influencing Intra-party Democracy and Membership Rights: The Case of Turkey, *Party Politics*, July 2012, s. 2.

¹² YAYLA, Atilla, *Siyaset Teorisine Giriş*, Siyasal Kitabevi, Ankara 2004, s. 209.

bir demokrasinin belirleyici özelliği halkın iradesinin siyasi yönetim faaliyetine yansması değil, halka alternatif programlar sunan partilerin varlığıdır. Bu anlamda klasik demokrasi doktrini bireylerin isteklerini gerçekleştirmeye vurgu yaparken, Schumpeter'in diğer demokrasi teorisi olarak ortaya koyduğu yaklaşımda politik liderlik için rekabet ve bu bağlamda vatandaşların liderlerini seçme yöntemi üzerinde durulmaktadır¹³. Benzer bir görüşü, Dahl poliarsi kavramıyla dile getirmektedir. Dahl'ın yaklaşımında, demokrasi, elit grupları arasındaki bir yarışma süreci olarak görülür¹⁴.

Demokrasi, düzenli aralıklarla yapılan serbest seçimlerle ya da yöneticilerin belirlenmesiyle sınırlı bir rejim değildir. Vatandaşların seçim dışındaki zamanlarda fikirlerini açıklamak ve bunları karşılıklı tartışmak suretiyle yönetimi etkilemek imkânına sahip olmaları, rejimin demokratik niteliğini belirleyen temel unsurlardan biridir¹⁵. Demokrasiyi seçimlerden ibaret gören elitist anlayışın aksine katılımcı demokrasi, vatandaşların siyasi hayata aktif olarak katılmalarını öngörmektedir. Daha da ileri giden bu anlayış, demokrasilerde vatandaşların kamu işlerini tartışmalarının sadece hak değil, aynı zamanda görev olduğu dahi ileri sürülmektedir. Esasen demokrasinin kurulması kadar korunması ve yaşatılmasının da önemli oluşu, bu görüşe haklılık kazandırmaktadır¹⁶.

Günümüz demokrasilerinin korunması ve yaşatılması hususunda siyasi partiler vazgeçilmez hale gelmiştir. Dolayısıyla siyasi partilerin yapısı, işleyişi, faaliyetleri demokrasi açısından önem arz etmektedir. Söz konusu durum özellikle partilerin iç işleyişinde kendini daha da belirgin bir şekilde göstermektedir. Çünkü çoğu zaman parti kararları hükümet kararlarına dönüşmekte ve bu kararın parti tabanının görüşlerini dile getirip getirmediği hususunda tartışmalar

¹³ SCHUMPETER, s. XIX, 269-273, 273-282. Schumpeter, klasik demokrasi doktrini yaklaşımı çerçevesinde genel iyi, bireysel irade ve insanların isteği gibi kavramlar üzerinde durmaktadır. Bu hususlarda ayrıntı bilgi için bkz. SCHUMPETER, s. 250-269. Schumpeter'in klasik demokrasi doktrininin yaşaması için sürdüğü görüşler için ayrıntılı bilgi için bkz. SCHUMPETER, s. 264-269.

¹⁴ DAHL, Robert A., **Polyarchy: Participation and Opposition**, Yale University Press, New Haven 1971, s. 1-3. Dahl, çoğulcu demokrasinin yarattığı sorunlara henüz tatmin edici çözümler bulunamadığı kanaatindedir. DAHL, Robert A., **Pluralism Revisited**, **Comparative Politics**, Vol. 10, No. 2, January 1978, s. 191.

¹⁵ Dahl ideal demokrasinin varlığı için sekiz şart sıralamaktadır. Bunlar 1-seçme hakkı, 2- seçilme hakkı, 3-Siyasal liderlerin yarışma hakkı, 4- özgür ve adil seçimler 5- örgütlenme özgürlüğü 6-ifade özgürlüğü 7- Alternatif bilgi kaynaklarının varlığı 8-Kamusal politikaları seçmenlerin tercihlerine bağılı kılan kurumlardır. DAHL, Polyarchy, s. 3.

¹⁶ SUNAY, Reyhan, **İfade Hürriyetinin Muhtevası ve Sınırları**, Liberal Düşünce Topluluğu, Ankara 2001, s. 14-15; TEORELL, Jan, Political participation and three theories of democracy: A research inventory and agenda, **European Journal of Political Research**, Vol. 45, Issue 5, 2006, s. 787-792, 794-795, 805.

yaşanmaktadır. İşte uygulamada karşılaşılan bu gibi problemler parti içi demokrasi'nin önemini gündeme getirmektedir. Gerçek bir demokrasi de kişilerin düşüncelerini dile getirmeleri ve ülke yönetimine her düzeyde katılmaları önemli bir husustur. Demokrasi, farklılıkların hoş görüyle karşılandığı ve ifade edilebildiği bir siyasal sistem olarak, gerek parti içinde gerekse parti dışında farklı düşüncelerin ifade edilebilmesini sağlayan bir düzendir.

II. SİYASİ PARTİLER

Siyasi partiler, günümüzde temsili bir biçimde işleyen demokrasilerin uygulanabilirliğini sağlayan en önemli kurumlardan biridir. Modern anlamda ortaya çıkışı yakın zamanlara rastlayan siyasi partiler, bu gün hemen hemen bütün ülkelerde siyasal yaşamın temel dinamiği haline gelmiş bulunmaktadır. Bu bağlamda siyasal partilerin, iktidar olma ve karar alma süreçlerinin odak noktasında yer aldığı görülmektedir. Günümüzde modern siyasal sistemlerin temel aktörü haline gelmiş olan siyasi partilerin olmadığı partisiz rejimlere ancak siyasal modernleşme dışında kalmış bazı geleneksel toplumlarda rastlanmaktadır. Dolayısıyla siyasal partiler, modern siyasal yaşam açısından vazgeçilmez niteliktedir¹⁷. Söz konusu nitelik hem demokratik, hem de anti-demokratik sistemler bakımından geçerlidir. Ancak her iki sistem açısından da siyasi partilerin vazgeçilmez nitelikte olması, bu ülkelerde siyasi partilerin aynı fonksiyonu ifa ettiği anlamına gelmemektedir. Demokratik nitelikten yoksun ülkelerde siyasi partilerin vazgeçilmezliği çoğulcuğun değil, herhangi bir ideolojinin kurumsallaştırılması, göstermelikte olsa katılımın sağlanması, kitlelerin eğitilmesi ve mobilize edilmesinin bir aracı olarak öngörülmektedir¹⁸.

Demokratik rejimler açısından bakıldığında ise, siyasi partilerin demokrasinin yapılanmasında ve iktidarın kullanılmasında başka hiçbir kurum tarafından doldurulamayacak bir yer işgal ettiği görülmektedir. Çünkü çoğulcu demokrasilerde siyasi partiler, halkın siyasete katılımının aracı ve çoğulcu siyasetin güvenceleridirler. Siyasi partilerin halkın siyasete katılımının aracı olma özelliği, toplumsal ve düşünsel çoğulculuğun, partiler aracılığıyla siyasal alana yansıtılabilmesinden kaynaklanmaktadır. Siyasi partilerin çoğulcu siyasetin

¹⁷ DALTON Russell J., FARRELL David M., MCALLISTER Ian, **Political Parties and Democratic Linkage: How Parties Organize Democracy: How Parties Organize Democracy Comparative Study Of Electoral Systems**, Oxford University Press, Oxford 2011 s.3; KAPANİ, Münci, **Politika Bilimine Giriş**, Bilgi Yayınevi, Ankara 2001, s. 159; ERDOĞAN, s. 295.

¹⁸ DALTON, Russell J., Communists and Democrats: Democratic Attitudes in the Two Germanies, **British Journal of Political Science**, Vol. 24, No. 4, October 1994, s. 472-474; YAYLA, s. 201; DİNÇKOL, s. 57-59.

güvencesi olması ise, partilerin meşru sayıldıkları ve özgürce faaliyetlerini yerine getirebildikleri sürece, toplumdaki farklı düşüncelerin bastırılamayacağı gerçeğine dayanmaktadır¹⁹.

Bu özellikleri nedeniyle çoğulcu demokrasiler bakımından farklı bir öneme haiz olan siyasi partilerin, ne anlama geldiğine ilişkin olarak çeşitli görüşler öne sürülmüştür. Doktrinde siyasi partilerin tanımlanmasına ilişkin ortaya konulan yaklaşımlara bakıldığında, pek çok tanımlamanın ortak bazı hususlara vurgu yaptığı görülmektedir. Yapılan bu tanımlamalarda dikkat çeken hususlar; siyasi iktidarı kısmen ya da tamamen ele geçirmek, iktidara gelebilmek için halkın desteğini almaya çalışmak, sürekli ve istikrarlı bir örgüte sahip olmak ve bütün bunları bir program dâhilinde yapmak olarak sıralanabilir²⁰.

Esasında siyasi partilere dair yapılan tanımlamalarda dikkat çeken hususlardan ilk ikisi, siyasal katılmayla ilgilidir. Bu çerçevede bütün siyasi partilerin ortak hedefi olan siyasal iktidarı ele geçirme veya paylaşma unsuru, bu kuruluşları diğer siyasal gruplardan ayırt etmeye yarayan başlıca ölçüttür. Nitekim siyasi partilerin sözü edilen amacı gerçekleştirebilmesi için, halkın desteğini sağlaması ve bu yöntemle iktidara gelmesi gerekmektedir. Ancak halkın desteği, her zaman yarışmacı seçimler yoluyla gerçekleşmeyebilmektedir. Dolayısıyla, tek-partiler ve plüralist rejimlerdeki totaliter ve ihtilalcı partiler bu kapsamda yer alırken, halk desteğine dayanmaksızın siyasal iktidarı ele geçirmeye çalışan siyasal gruplar bu

¹⁹ ERDOĞAN, s. 295; DALTON, *Communists and Democrats*, s. 474-477, 480-483; GUNTHER Richard, DIAMOND Larry, *Species of Political Parties: A New Typology*, **Party Politics**, vol. 9, no. 2, March 2003, s. 171, 178, 182.

²⁰ Doktrinde siyasi partilere ilişkin çeşitli tanımlamalar yapılmaktadır. Örneğin Teziç'e göre siyasi parti, üyelerinin düşünce ve menfaatlerini gerçekleştirmek için, iktidarı kısmen, ya da tamamen elde etmek amacı ile, siyasal hayata katılan teşkilatlanmış bir gruptur. TEZİÇ, s. 310. Özbudun ise, siyasi partileri "halkın desteğini sağlamak suretiyle devlet mekanizmasının kontrolünü ele geçirmeye çalışan, sürekli ve istikrarlı bir örgüte sahip siyasal topluluklar" olarak tanımlamaktadır ÖZBUDUN, s. 4. Aynı yönde bkz. ERDOĞAN, s. 295-296. Kapani'ye göre ise, siyasi partiler "bir program etrafında toplanmış, siyasal iktidarı elde etmek ya da paylaşmak amacı güden, sürekli bir örgüte sahip kuruluşlardır." KAPANİ, s. 160. Yanık ise, "siyasi iktidarı ele geçirmeye çalışan ortak düşüncelere sahip insanların oluşturdukları örgütleri" siyasi parti olarak adlandırmaktadır. YANIK, s. 6. Tuncay, siyasi partiyi "halkın meşru desteğini alarak, siyasi iktidarı ele geçirmeyi veya kullanmayı amaçlayan, muhalefet halinde iktidarı denetlemeyi sürdürebilen, rejimi motive eden, esasen ülke genelinde, fakat yerel düzeyde de örgütlenebilen ilke, fikir ve doktrin birliğine ulaşmış, açık bir propaganda ile meşru faaliyetlerini siyasal zeminlerde sürdürebilen siyasal kuruluşlar" olarak tanımlamaktadır. TUNCAY, Suavi, **Parti İçi Demokrasi ve Türkiye**, Gündoğan Yayınları, Ankara 1996, s. 28. Siyasi partilere ilişkin birbirine benzer nitelikteki bu tanımlamaların yanı sıra farklı bakış açılarıyla dile getirilen tanımlamalarda bulunmaktadır. Bu bağlamda Epstein, kendine parti adı veren her kuruluşu parti kabul etmektedir. Janda ise, Siyasi partileri, "kendi temsilcilerini devlet kademelerine yerleştirme amacı güden örgütler" şeklinde tanımlamakta ve "yerleştirme" sözcüğünü geniş bir biçimde yorumlamaktadır. ÖZBUDUN, s. 3-4.

tanımının dışında kalmaktadır. Bu açıdan değerlendirildiğinde halkın siyasete katılımının en önemli araçlarından biri olan siyasal partilerin tanımlanmasında, siyasal katılma unsurunun birinci derecede önemli olduğu anlaşılmaktadır²¹.

Ayrıca siyasal partilerin tanımlanmasında dikkat çeken bir diğer husus, siyasal partilerin, parlamento içinde kurulan grup, klik ve siyasal kulüplerden farklı olarak geçici değil, sürekli ve ülke çapında örgütlenmiş kuruluşlar olmasıdır. Bu özelliği partileri parlamento içinde kurulan diğer yapılardan ayırmaktadır. Siyasal partilere ilişkin son olarak üzerinde durulması gereken özellik ise, partilerin belli bir program etrafında toplanmasıdır. Söz konusu özellik, siyasal partilerin ideolojik bir grup olarak görülmesini engellemektedir. Ancak partilerin belli bir program etrafında toplanması, ideolojik partilerin olamayacağı anlamına gelmemektedir. Dolayısıyla siyasal partiler açısından zorunlu olmayan bu özellik, siyasal partileri ideolojik hareketlerden ayırmaktadır²².

Siyasal partilerin bu temel özelliklerinin yanı sıra, çoğulcu demokratik rejimlerde bir takım fonksiyonlar üstlenmesi söz konusudur. Bu fonksiyonlar Rokkan'a göre dörde ayrılarak incelenebilir. Bunlar; rejime karşı ileri sürülen görüşlerin meşrulaştırılması, aynı görüş sahiplerinin temsilcilerini seçerek birleşmesi, yasama organında temsilci kazanmaya yönelik mücadele ve yürütme organını ele geçirme ya da onu etkileme amacı olarak sıralanabilir²³. Dahl ise, siyasal partilerin fonksiyonu iki temel esas çerçevesinde incelemektedir. Bunlar, siyasal sisteme yönelik karşıtlıkların meşrulaştırılması ve daha fazla grubun siyasal sistem içine dâhil edilmesidir²⁴.

III. PARTİ İÇİ DEMOKRASİ

Parti içi demokrasinin evrensel bir tanımı bulunmamakla beraber, bu konuda yapılan çeşitli tanımlamalarda üzerinde durulan husus, "parti içerisinde demokratik ilkelerin esas alındığı bir yönetimin benimsenmesi" gerekliliğidir. Demokratik ilkelerin ise, hesap verebilirlik, şeffaflık, dışlanmama, katılım ve

²¹ ÖZBUDUN, s. 4-5; FOWLER James H., KAM Cindy D., Beyond the Self: Social Identity, Altruism, and Political Participation, *Journal of Politics*, Vol. 69, Issue 3, 2007, s. 818-822, 824-825; TEORELL, s. 787-789, 792; KAPANİ, s. 161; GÜLSOY, s. 46-47; LAPALOMBARA, Joseph, Reflections on Political Parties and Political Development, Four Decades Later, *Party Politics*, Vol. 13 No. 2, March 2007, s. 143.

²² ÖZBUDUN, s. 4-5; KAPANİ, s. 161; GÜLSOY, s. 46-47.

²³ ROKKAN, Stein, *Citizens, Elections, Parties: Approaches To The Comparative Study Of The Processes Of Development*, McKay, Oslo 1970, s. 79'dan Nakl. DAALDER, Hans, The Rise of Parties In Western Democracies, *Political Parties and Democracy A Journal of Democracy Book Political Parties and Democracy*, Eds. Larry Diamond and Richard Gunther, Johns Hopkins University Press, Maryland 2001, s. 41

²⁴ DAHL, Polyarchy, s. 1-3.

temsil gibi bazı temel unsurlardan oluştuğu noktasında, doktrinde önemli ölçüde bir uzlaşma bulunmaktadır²⁵.

Genellikle bu şekilde anlamlandırılan parti içi demokrasinin demokrasi ile olan ilişkisi ise, sanıldığı kadar kesin değildir. Bu bağlamda şüphesiz demokratik yönetimlerde, sistemin işleyişi bakımından en önemli kuruluşlardan biri siyasi partilerdir ve partilerin demokrasiye hizmet etmeleri beklenmektedir. Demokratik rejimlerde bulunmakla birlikte, otoriter ya da totaliter yönetim anlayışlarını savunan siyasi partilerin söz konusu işlevi yerine getirmeleri mümkün değildir. Ancak doktrinde, demokrasiyi savunan ve demokratik olma iddiasında bulunan siyasi partilerin, iç düzenleri ve işleyişleri bakımından demokratik esaslara uygun bir yapılanma benimseyip benimsemediklerinin demokrasiye olan etkisi tartışılmaktadır. Bu çerçevede bazı yazarlar parti içi demokrasinin adil ve yararlı sonuçlar ürettiğini vurgularken, diğer bazıları siyasi partilerin temel fonksiyonlarına katkı sağlamayacağı gerekçesiyle parti içi demokrasiye şüpheyile yaklaşmaktadır²⁶.

²⁵ MIMPEN, Jeroen, Intra-Party Democracy and its Discontents Democratization in a Volatile Political Landscape, http://www.nimd.org/documents/I/intra-party_democracy_and_its_discontents_mimpen.pdf, 27.11.2012, s. 1-2. Söz konusu tanımlamalardan bazıları şöyledir. Yanık'a göre en dar anlamda parti içi demokrasi, "partinin iç işlerinde demokrasi ilkelerinin uygulanması"dır. Bu anlamda "iç işleri" kavramına, partinin hukuksal iç düzenlemeleri, örgütlenmesi, çalışmaları ve yönetimi dâhildir. Kısacası parti içi demokrasinin gereği olarak, partiyle ilgili bütün konularda demokrasi ilkesi esas alınmalıdır. YANIK, s. 96. Tuncay ise parti içi demokrasiyi, "siyasi partilerin örgüt içi düzenlerinin demokrasi esaslarına uygun, hukuki düzenlemelerle sınırlarının çizilerek, partilerdeki oligarşik eğilimlerin ve baskıların ortadan kaldırılması; demokratik örgüt yapısının kurularak lider, teşkilat, organlar ve adayların demokratik yöntemlerle belirlenmesi ve karar mekanizmasının tabandan tavana oluşturulması süreci" olarak tanımlamaktadır. TUNCAY, Suavi, Parti İçi Demokrasi ve Türkiye, *Yeni Türkiye*, y. 3, sy. 17, 1997, s. 462. Yayla'ya göre ise, Parti içi demokrasi ile kastedilen husus, "partide önemli makamların parti üyelerinin katılacağı seçimler yoluyla doldurulması ve bu çerçevede milletvekili adaylarının da delegelerin katılacağı seçimlerle veya bütün üyelerin katılacağı seçimlerle belirlenmesi sürecidir." YAYLA, Atilla, Parti İçi Demokrasi" ve Demokrasi, http://www.liberal-dt.org.tr/guncel/Yayla/ay_demokrasi1.htm, 13.10.2004. Atar'a göre ise parti içi demokrasi, "partinin iç işleyişinde, parti yöneticilerinin belirlenmesi ve kararların alınmasında katılımcı anlayışın uygulanmasını, her türlü eleştiri, özeleştiri ve önerinin serbest olmasını ifade eder." ATAR, Siyasal Boyutu, s. 96. Bäck, parti içi demokrasinin varlığını beş ölçüte bağlamıştır. Bunlar, 1-partinin parlamento grubu kararları, yerel parti organizasyonları tarafından etkilenip etkilenmediği, 2- Parti liderinin önemli kararları alırken, parti grubunun desteğini arayıp aramadığı, 3- Koalisyon kurma gibi önemli çalışmalarda partideki küçük gruplarla müzakere edilip edilmediği, 4- Diğer partilerle işbirliği yapılmasına ilişkin kararların, parti grubu tarafından desteklenmesinin zorunlu olup olmaması, 5-Yerel parti organizasyonunun, grup lideriyle ters düşmesinin mümkün olup olmadığıdır. BÄCK, Hanna, Intra-Party Politics And Coalition Formation Evidence from Swedish Local Government, *Party Politics*, Vol. 14, No. 1, 2008, s. 75-76.

²⁶ GÜLSOY, s. 70-71; MIMPEN, s. 1-2; HAZAN, Reuven Y., Does Cohesion Equal Discipline? Towards a Conceptual Delineation, *Cohesion And Discipline in Legislatures*, Ed. Reuven Y. Hazan, Routledge, Oxon 2006, s. 1.

Parti içi demokrasinin adil ve yararlı sonuçlar ürettiğini vurgulayan görüşe göre, kendi içyapısında demokrasiyi kurumsallaştırmaya çalışmayan siyasi partilerin, toplum nezdinde demokrasiyi talep etmesi ve bu yönde mücadelede bulunması hayli güç bir durumdur. Esasında demokrasinin en önemli kurumlarından biri olan siyasi partilerin, öncelikle kendi içyapılarında demokratik bir anlayışı özümsemiş olmaları bir zorunluluktur. Bundan dolayı siyasal partilerin çoğulcu demokrasiyi hayata geçirebilmesinin en öncelikli şartı, siyasi partiler içerisinde farklı fikirlerin bir arada bulunduğu ve yarışabildiği hukuk ve demokrasi düzeninin kurulmasıdır. Dolayısıyla parti içi demokrasi, başlı başına bir amaç olmamakla birlikte, çoğulcu demokrasinin uygulamaya geçirebilmesinin aracıdır ve bu özelliği nedeniyle adil ve yararlı sonuçlar üretmektedir²⁷.

Parti içi demokrasiye siyasi partilerin temel fonksiyonlarından yola çıkarak karşı çıkan görüşe göre, genellikle demokrasiyle mutlak bir ilişki içindeymiş ve her sorunu çözecekmiş gibi sunulan parti içi demokrasi, esasında parti içi ayrılıkları arttırmakta ve karar almayı zorlaştırmaktadır. Özellikle parlamenter rejimlerde kapsamlı programları bulunan partilerin disiplinsiz bir yapıya bürünmesini de içeren parti içi demokrasinin katı bir biçimde uygulanmasıyla beraber karar almanın zorlaşacağı, parti programının uygulanamayacağı ve liderin sınırlandırılmasının diğer partilerle olan demokratik yarışta partiyi olumsuz etkileyeceği öne sürülmektedir. Ayrıca yüksek seviyedeki parti içi demokrasi, özellikle parlamenter sistemlerde karşılaşılan koalisyonların kurulmasını ve devamını güçleştirebilecek bir olgudur²⁸. Yine örneğin adayların seçimle belirlenmesi gibi, parti içi demokrasi açısından olumlu olan ve otomatik olarak pozitif biçimde yorumlanan uygulamaların her durumda pozitif sonuçlar doğurmayabileceği, bu tarz uygulamaların sanılanın aksine ideolojilerin ve sosyal grupların daha geniş temsilini garanti etmeyeceği ifade edilmektedir²⁹.

Bütün bunların yanı sıra sözü edilen görüş çerçevesinde en çok vurgulanan husus, işleyişi bakımından demokratik olmayan bir partinin her koşulda demokrasiye zarar verdiğinin söylenemeyecek olmasıdır. Esasında buradaki temel problem, kendisi örgüt olan siyasi parti ile bir örgüt olmayan demokrasinin birbirine karıştırılmasıdır. Bu anlamda demokrasi her ne kadar bir siyasi örgütlen-

²⁷ YANIK, s. 96; BİLİR, Faruk, *Siyasi Partilerin Güncel Sorunları ve Demokratikleşme, Uluslararası Davraz Kongresi Küresel Diyalog*, Isparta 2009, s. 1856-1857; YAYLA, *Siyaset Teorisi*, s. 209; ATAR, Yavuz, *Seçim Hukukunun Güncel Sorunları, Anayasa Yargısı*, c. 23, Anayasa Mahkemesi Yayınları, Ankara 2006, s. 225-226.

²⁸ BÄCK, s. 75-76, 85; ATAR, *Seçim Hukukunun Güncel Sorunları*, s. 225-226.

²⁹ RAHAT Gideon, HAZAN Reuven, *Democracy within Parties: Candidate Selection Methods and their Political Consequences*, Oxford University Press, Oxford New York 2010, s. 114-116, 133-134

me biçimi olsa dahi, kendisi bizatihi bir örgüt değildir³⁰. Kendisi örgüt olmayan demokrasinin de, mutlaka siyasi partilerin iç yapılanmalarında demokratik olmayı gerektirmediği ifade edilmektedir. Bu anlamda Demokrasinin gerçek anlamı, seçmenlerin, birden fazla yönetici ekip arasında yapacağı serbest tercihe dayanmaktadır. Diğer bir deyişle demokrasinin var olabilmesi için demokratik esasların partiler içerisinde değil, partiler arasında mevcut olması yeterlidir³¹.

Bütün bu görüşler ve tartışmalar sonucunda denilebilir ki, demokrasinin varlığı açısından siyasi partiler arasındaki mücadelenin demokratik esaslara uygun bir biçimde işlemesi zorunluluktur. Demokratik bir siyasal sistemin varlığı açısından vazgeçilmez nitelikte olmayan parti içi demokrasinin ise, ideal ve çoğulcu demokrasiye yaklaşılabilmesi için mümkün olduğunca sağlanması önemli bir gerekliliktir. Bu bağlamda parti içi demokrasinin yol açacağı disiplinsizlik, parti programının uygulanamaması, karar almanın zorlaşması ve partiler arasındaki yarışta partinin olumsuz etkilenmesi gibi sorunlarla demokratik ilkeler arasında makul bir uzlaşma sağlanmalıdır. Doktrinde söz konusu uzlaşmayı ifade etmek üzere “parti içerisinde var olan talepler ile düzen arasındaki makul bir denge”den bahsedilmektedir³².

IV. PARTİ İÇİ DEMOKRASİYİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER

A. Sosyal ve Ekonomik Yapının Parti İçi Demokrasiye Etkisi

Siyasal sistemler içerisinde ortaya çıkan siyasal davranış boyutları, o toplumunda var olan sosyal ve ekonomik hayatın meydana getirdiği bir üst yapı olan siyasal ve toplumsal kültürün etkisindedirler. Bu bağlamda endüstriyel toplumlar, gelişmekte olan toplumlar ve ilkel toplumlar arasında kanaat oluşumları, tutumlar ve davranışlar arasında önemli farklılıklar bulunmaktadır. Örneğin, tarımsal üretim, feodal bir siyasal yapı, geniş aile düzeni ve yatay ve dikey toplumsal hareketsizliğin geçerli olduğu ilkel toplumlar ile sanayileşmiş, yoğun iş bölümü ve teknolojik üretim formlarının uygulandığı, demokratik sistemin benimsendiği ve ailenin çekirdek biçimde var olduğu endüstriyel toplumlar arasında genel ve siyasal davranışlar fark-

³⁰ YAYLA, Siyaset Teorisi, s. 209; ATAR, Seçim Hukukunun Güncel Sorunları, s. 225-226; BÄCK, s. 76.

³¹ ÖZBUDUN, s. 164; ATAR, Seçim Hukukunun Güncel Sorunları, s. 225-226; LOTSHWAO, Kebapetse, The Lack of Internal Party Democracy in the African National Congress: A Threat to the Consolidation of Democracy in South Africa*, Journal of Southern African Studies, Vol. 35, No 4, December 2009, s. 903-904.

³² McCARTY Nolan, POOLE Keith T., ROSENTHAL Howard, The Hunt for Party Discipline in Congress, American Political Science Review, Vol. 95, No. 3 September 2001, 679-680, 686; RAHAT/HAZAN s. 174-176

lilik arz etmektedir. Bu noktada gelişmişlik düzeyinin artmasına paralel olarak siyasal davranışların daha etkili, kapsayıcı, yoğun ve geleneksel tabanlı siyasal davranışa göre de çok daha karmaşık hale geldiği söylenebilir. Dolayısıyla sözü edilen sosyal ve ekonomik unsurlar, toplumun siyasal davranışları hususunda önemli ölçüde belirleyici olmaktadır. Sosyal ve ekonomik yapıya atfedilen bu belirleyicilik sadece toplumdaki topluma değil, aynı zamanda belli bir toplum içerisinde de etkili olmaktadır. Dolayısıyla en türdeş yapıya sahip olduğu söylenen ülkelerde dahi, sosyal ve ekonomik farklılıklara dayalı bölünmelere kaçınılmaz bir biçimde rastlanmaktadır. Genel toplumsal yapıda ortaya çıkan söz konusu farklılık ve bölünmeler, siyasal düzeye yansımakta ve bu durumdan siyasal partilerin iç işleyişleri de önemli oranda etkilenmektedir³³.

Sosyal ve ekonomik yapının parti içi demokrasiye etkisi özellikle seçim dönemlerinde ve aday belirleme yöntemlerinde belirginleşmektedir. Bu dönemlerde siyasal partiler içerisinde yer alan sosyal statü veya ekonomik bakımından bakımdan güçlü olan seçkin gruplar, bu güçlerini partisine destek olucu mahiyette kullanması halinde adaylıkla ödüllendirilmektedir³⁴.

Çoğulcu demokrasilerde parti içi demokrasiyle bağdaşmayan belirten nitelikteki uygulamaların giderilmesi amacıyla bazı öneriler getirilmektedir. Söz konusu öneriler, daha çok aday belirleme sürecinde partilerin bağımsızlığının

³³ GÜLSOY, s. 76-77; TUNCAY, Parti İçi Demokrasi, s. 28. Benzer yönde bkz. BAKKER Ryan, JOLLY Seth, POLK Jonathan, Patterns of Dimensionality, **Annual Meeting of the Midwest Political Science Association Chicago, 31 March - 3 April 2011**, <http://faculty.maxwell.syr.edu/skjolly/Dim2.pdf>, 25.11.2012, s. 13-18; BAKKER Ryan, JOLLY Seth, POLK Jonathan, Complexity in the European Party Space: Exploring Dimensionality with Experts, **2010 European Consortium for Political Research's Fifth Pan-European Conference on EU Politics in Porto Portugal**. <http://faculty.maxwell.syr.edu/skjolly/Dim1.pdf> 25.11.2012, s. 1, 5, 21. Sosyal ve ekonomik pek çok faktörün demokrasiye ve siyasete olan etkileri hususunda ayrıntılı bilgi için bkz. LIPSET, Seymour Martin, Some Social Requisites of Democracy: Economic Development and Political Legitimacy, **The American Political Science Review**, Vol. 53, No. 1, March 1959, 69 vd. Esasında siyasal yapı, sosyal ve ekonomik yapının bir izdüşümüdür. Partilerde siyasal bir kurum olarak sosyal ve ekonomik yapıya dayanmakta ve devam eden bir süreçte onunla etkileşim içinde bulunmaktadır. Dolayısıyla sosyal ve ekonomik yapının siyasal yapıya gerçek anlamda yansıtılması için, parti içi demokrasi oldukça önem arz etmektedir. YANIK, s. 112-113.

³⁴ TUNCAY, Parti İçi Demokrasi, s. 106-107; CAREY, John M., POLGA-HECIMOVIICH John, Primary Elections and Candidate Strength in Latin America, **The Journal of Politics**, Vol. 68, No. 3, August 2006, s. 530-534; LISI Marco, FREIRE André, Political Equality And The Process Of Candidate Selection: Mps' Views In Comparative Perspective, **Representation**, Vol. 48, Issue 4, 2012, s. 373-376; Aday belirlemede kişisel özellikler, şöhret, parti deneyimi, eğitim, cinsiyet, yaş, etnik köken gibi unsurların etkisi hususunda bkz. LISI/FREIRE, s. 373-38; Parti liderinin göreve gelmesinde de o ülkede var olan oligarşik ve elitist sosyal ve ekonomik yapının önemli bir etkisi bulunmaktadır. KENIG, Ofer, Democratization of Party Leadership Selection: Do Wider Selectorates Produce more Competitive Contests?, **Electoral Studies**, Vol. 28, 2008, s. 240-242.

sağlanmasına yöneliktir³⁵. Bu bağlamda siyasi partilerin bağımsızlığını sağlamak amacıyla devletlerin siyasi partilere ekonomik yardım yapması³⁶ ve adayların önseçimle belirlenmesi önerilmektedir³⁷. Ancak ön seçim uygulamasına, üye kayıtlarının sağlıklı olmaması ve daha çok parlamenter sistemlerde var olan kapsamlı parti programlarının uygulanamamasına yol açacağı gerekçeleriyle karşı çıkmaktadır. Bu düşünceye göre, parti disiplini ile parti içi demokrasi arasında makul bir denge sağlanması gerekmektedir. Böyle bir denge için ise, tercihli oy sistemi benimsenmelidir. Bu sisteme göre, seçmenler doğrudan doğruya bir partiye oy vermekle beraber, kendi seçim çevresindeki adayları tercihlerine göre sıralamaktadır. Böylelikle hem partinin öncelikleri, hem de partinin tabanı arasında makul bir denge kurulmuş olacaktır³⁸.

B. Siyasi Yapının Parti İçi Demokrasiye Etkisi

1. Siyasi Kültürün Parti İçi Demokrasiye Etkisi

Demokratik bir siyasal sistemin varlığı ve sürekliliği, demokratik kültüre sahip demokratik bir topluma bağlıdır³⁹. Bu bağlamda demokrasi bir taraftan ayrılık ve bölünme anlamına gelmekte iken, diğer taraftan da rıza ve tutarlılık temeline dayanmak zorundadır. Dolayısıyla demokratik siyasal kültürün temelinde muhalefet ve ayrılığa hoşgörülü olma, işbirliği, uzlaşmacı ve ılımlı bir anlayışla partizanlıkların frenlenebilmesi yer almaktadır⁴⁰.

³⁵ ARASLI, Oya, *Adaylık Kavramı ve Türkiye’de Milletvekili Adaylığı*, Sevinç Matbaası, Ankara 1972, s. 65-148, 142-148.

³⁶ YANIK, s.111. Çoğulcu demokratik bir düzende partilerin egemen güçler karşısında varlıklarını koruyabilmeleri için, özellikle ekonomik nedenlerle bunlara bağımlı olmamaları gerekir. İktidar yarışı, gelir kaynaklarındaki eşitliğin büyük ölçüde bozulmadığı bir ortamda yapılmaktadır. Daha doğrusu, iktidar yarışı eşit şartlar altında gerçekleşmelidir. TEZİÇ, s. 320.

³⁷ WAUTERS, Bram, Explaining Participation in Intra-Party Elections: Evidence from Belgian Political Parties, *Party Politics*, Vol. 16, No. 2, 2010, s. 237-239, 253-254; Anglo-Saxon ülkelerinden İngiltere, Avustralya, Kanada ve Yeni Zelanda arasında sadece Yeni Zelanda’da var olan önseçim yönteminin parti içi demokrasinin sağlanması bakımından daha isabetli bir yaklaşım olduğuna dair bkz. GAUJA, Anika, An Assessment of the Impact of Party Law on Intra-Party Democracy in Common Law Nations, *20th International Political Science Association World Congress*, Fukuoka, Japan, 2006, s. 15-24.

³⁸ ATAR, Seçim Hukukunun Güncel Sorunları, s. 225-226. Esasında siyasi partilerin sağlıklı bir üye kayıt sistemine kavuşturulması, günümüzün elektronik imkânlarından faydalanarak kolaylıkla çözülebilir. YANIK, Murat, Parti İçi Demokrasi Açısından Aday Belirleme Yöntemleri, *Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. XI, Sy. 3-4, 2007, s. 205.

³⁹ Plattner’in ifade ettiği gibi, demokrasi geniş halk kitleleri tarafından popüler değerlendirilmekle beraber, demokrasinin eğitimli nüfusa, güçlü orta sınıfa ve demokratik bir kültüre sahip olmayan yoksul ülkeler tarafından devam ettirilmesi oldukça zordur. PLATTNER, Marc, *Democracy Without Borders?: Global Challenges to Liberal Democracy*, Rowman & Littlefield, Maryland 2008, s. 29.

⁴⁰ MOELLENDORF, Darrel, Reconciliation as a Political Value, *Journal of Social Philosophy*, Volume 38, Issue 2, May 2007, s. 215; GÜLSOY, s. 85; FINKEL, Steven E., Can Democracy

Bir toplumda siyasi partilerde merkezîyetçilik derecesini ve buna bağlı olarak da parti içi demokrasiyi belirleyen en önemli husus, demokratik siyasal kültürdür⁴¹. Bu anlamda bir siyasal sistemde parti içi demokrasinin yerleşebilmesi için bazı hukuksal düzenlemelerin yapılması kadar, demokratik siyasal kültürün gelişmesi de zorunludur⁴². Çünkü demokratik bir rejimi ayakta tutan husus, çoğulculuk ve katılımcılığın mantığı değil, uygulanış biçimidir. Bu bağlamda sahip olunan demokratik siyasal kültür nedeniyle siyasal bilinç düzeyinin siyasal katılmaya dönüştüğü toplumlarda, demokratik bir siyasal yapının kurulması ve demokrasinin kurumsallaşması söz konusu olabilecektir⁴³.

Temel itibarıyla parti içi demokrasinin uygulamaya geçirilmesinin önündeki en büyük engellerden biri, toplum içerisinde var olan anti demokratik siyasal kültürün demokratik kurum ve kuralların yaygınlaşmasını ve meşruiyet kazanmalarını engellemeleridir. Bu anlamda eğer bir toplumda gerçekten demokratik kültür yerleşmemişse, demokratik esaslara aykırı uygulamalara toplum tarafından sessiz kalınmakta ve bu tarz uygulamalar o toplumda varlığını devam ettirebilmektedir. Hâlbuki demokratik kültürün yerleştiği toplumlarda, demokrasiye aykırı uygulamalara karşı toplum tepkisini ortaya koymaktadır⁴⁴. Örneğin, demokratik kültürün yerleştiği toplumlarda siyasi partilerin, parti içi demokrasiye aykırı uygulamalarda bulunması durumunda seçmen tarafından cezalandırılması söz konusuysen, demokratik kültüre sahip olmayan ülkelerde bu tip uygulamalar normal karşılanmaktadır⁴⁵.

2. Hükümet Sistemlerinin Parti İçi Demokrasiye Etkisi

Bir ülkede tercih edilen hükümet sisteminin parlamenter sistem veya başkanlık sistemi olması, o ülkede yer alan siyasi partilerin yapılanmasını ve işleyişini önemli ölçüde etkilediği görülmektedir. Genellikle kabul edilen yaklaşıma göre, başkanlık

---

Be Taught?, **Journal of Democracy**, Volume 14, Number 4, October 2003, s. 137-142; MOLTCHANOVA, Anna, Nationhood and Political Culture, **Journal of Social Philosophy**, Volume 38, Issue 2, May 2007, s. 262-266; GIBSON, James L., The Contributions of Truth to Reconciliation: Lessons From South Africa, **Journal of Conflict Resolution**, Vol. 50 No. 3, June 2006, s. 415-420; TEORELL Jan, HADENIUS Axel, Democracy without Democratic Values: A Rejoinder to Welzel and Inglehart, **Studies in Comparative International Development**, Vol. 41, Issue 3, Fall 2006, s. 104-109.

⁴¹ YANIK, Parti İçi Demokrasi, s. 101. Merkezîyetçi yapıdaki partiler ve parti içi demokrasi arasındaki ilişki için bkz. LIN, Gang, Leadership Transition, Intra-Party Democracy, And Institution Building In China, **Asian Survey**, Vol. 44, No. 2, March/April 2004, s. 272-274.

⁴² ATAR, Siyasal Boyutu, s. 80.

⁴³ HABERMAS Jürgen, Political Communication in Media Society: Does Democracy Still Enjoy an Epistemic Dimension? The Impact of Normative Theory on Empirical Research, **Communication Theory**, Vol. 16, Issue 4, November 2006, s. 412-413; TUNCAY, Parti İçi Demokrasi, s. 71-72; DALTON, Political Participation, s. 76-78, 84-86; FINKEL, s. 137-142.

⁴⁴ YANIK, Parti İçi Demokrasi, s. 102; LOTSHWAO, s. 904.

⁴⁵ YANIK, Parti İçi Demokrasi, s. 102.

sistemi parti içi demokrasiye daha olumlu manada etkide bulunurken, parlamenter rejimler parti içi demokrasiyi olumsuz biçimde etkilemektedir. Söz konusu durum, başkanlık sistemi uygulamasında yer alan siyasi partilerin zayıf, parlamenter rejimlerdeki partilerin katı disipline sahip olmalarından kaynaklanmaktadır⁴⁶.

Esas itibarıyla parlamenter sistemlerin doğası ve mantığı, iktidar ve muhalefet partilerinin mecliste bir blok olarak hareket etmesi üzerine kuruludur. Özellikle iktidarda bulunan parti veya partilerin, parti bütünlüğünü koruyamaması ve milletvekillerini toplu halde belli bir doğrultuda yönlendirmemesi halinde, ciddi sistem tıkanıkları ve krizler yaşanabilmektedir. Parlamenter sistemlerde karşılaşılabilecek bu tür riskler karşısında, partilerin disiplinli olmak zorunda olduğu kabul edilmektedir. Fakat bu tür rejimlerde disiplinli parti olgusu abartılmak suretiyle, parti içi demokrasinin ciddi manada zedelenmesi kabul edilebilir bir husus değildir⁴⁷.

Parlamenter rejimlerden farklı olarak başkanlık sistemi, sert kuvvetler ayrılığına dayanmaktadır. Buna göre başkan, parlamenter rejimlerdeki gibi yasama sürecine katılmamakta, bu durumda siyasi partileri, lider egemenliği altında ezilmekten kurtarmaktadır. Dolayısıyla başkanlık sisteminde başkanın milletvekilleri üzerindeki etkisinin parlamenter rejimlere göre çok daha az boyutta olması, başkanlık sistemini parti içi demokrasinin gerçekleştirilebilmesi açısından daha elverişli kılmaktadır⁴⁸.

Parti içi demokrasi bakımından iki sistemi bir birinden ayıran bir başka husus da, parlamenter rejimlerde yürütmenin yasamadan kaynaklanması nedeniyle ortaya çıkmaktadır. Parlamenter rejimlerde siyasal partilerin temel hedefi, yasama organında daha çok sayıda sandalyeyi elde etmektir. Söz konusu hedef, parti meclis gruplarının önemini daha da arttırmasına ve parti liderinin belirleyici olmasına yol açmaktadır. Dolayısıyla siyasi partiler daha çok merkezileşmekte, aday belirleme yöntemleri parti yönetiminin kontrolüne geçmekte ve parlamento dışında yer alan parti örgütleri zayıflatılmaktadır⁴⁹.

⁴⁶ YAYLA, Parti İçi Demokrasi, www.liberal-dt.org.tr; GÜLSOY, s. 127; BOUCEK, Francoise, The Structure and Dynamics of Intra-Party Politics in Europe, **Perspectives on European Politics and Society**, Vol. 3, Issue, 3, 2002, s. 463-467; DIERMEIER Daniel, VLAICU Razvan, Executive Control and Legislative Success, **Review of Economic Studies**, Vol., 78, 2011, s. 865

⁴⁷ YAYLA, Siyaset Teorisi, s. 218; GÜLSOY, s. 131; YAYLA, Parti İçi Demokrasi, www.liberal-dt.org.tr

⁴⁸ ATAR, Siyasal Boyutu, s. 80; YANIK, Parti İçi Demokrasi, s. 105; MAINWARING Scott, SHUGART Matthew S., Conclusion: Presidentialism and The Party System, **Presidentialism and Democracy in Latin America**, Cambridge University Press, Cambridge 1997, s. 395-396.

⁴⁹ GÜLSOY, s. 132; SHUGART, Matthew Soberg, Semi-Presidential Systems: Dual Executive And Mixed Authority Patterns, **French Politics**, Vol. 3, 2005, s. 324-325, 329-331.

Son olarak başkanlık sisteminde, başkanın parti içi denge kaygısında bulunmaksızın bakanları serbestçe belirleyebilme yetkisi, parlamenter sistemlerde sıkça rastlanan milletvekillerinin bakanlık beklentisinin önüne geçmektedir. Bu durum ise, hem milletvekillerinin lidere aşırı bağlılık göstermesini engellemekte, hem de parti içerisinde fikirlerin özgürce dile getirebilmesini sağlamaktadır⁵⁰.

3. Siyasi Partilerin İç Düzen ve İşleyişlerinin Parti İçi Demokrasiye Etkisi

a. Parti Örgütünün Parti İçi Demokrasiye Etkisi

Günümüzde iktidarı ele geçirme ve iktidarda iken programlarını uygulama amacı güden siyasi partilerin, sürekli bir örgüte sahip olmaları gerekmektedir. Bu nedenle siyasi partilerin, örgütlenme yapısı ile parti içi demokrasi arasında önemli bir bağlantı bulunmaktadır⁵¹. Bu çerçevede siyasi partilerin parti içi demokrasiyi gerçekleştirip gerçekleştiremeyecekleri, totaliter veya demokratik bir örgütlenme yapısına sahip olmalarına göre değişkenlik arz etmektedir.

İç yapılanmalarında demokratik yöntemlere dayalı örgütlenmeyi benimseyen siyasi partilerde, üyelerin günlük yaşamının çok sınırlı bir bölümü kolektif bağların etkisi altındadır. Söz konusu anlayışı benimseyen partiler, totaliter partilerden farklı olarak kapalı, türdeş ve kutsal olmayan partilerdir. Bu nedenle parti üyelerinin sahip oldukları görüşler, bütün ayrıntılarıyla özdeş değildir ve sözü edilen farklılıklar parti içerisinde örgütlenebilen eğilimlerin var olabilmelerini sağlamaktadır. Hâlbuki totaliter yapıda olan partilerde, farklılıklara tahammül edilmesi mümkün değildir⁵².

Demokratik yapıdaki partiler açısından dikkat çeken bir başka husus ise, bu tarz partiler tarafından herhangi bir ideoloji benimsense dahi, bunun totaliter partilerde olduğu kadar katı olmamasıdır. Demokratik yapıdaki siyasi partilerde, teorik olarak ideolojilerin öngördüğü değer ve düşünceler hususunda ısrarcı olunabilirken, uygulamada söz konusu esaslardan uzlaşma adına vazgeçilebilmektedir⁵³.

⁵⁰ YANIK, Parti İçi Demokrasi, s. 106; MAINWARING/ SHUGART, s. 396.

⁵¹ YANIK, Parti İçi Demokrasi, s. 126; FAUCHER, Florence, Party organisation and democracy – A comparison of Les Verts and the British Green Party, *GeoJournal*. Vol. 47, Issue 3, 1999, s. 487-488.

⁵² DUVERGER, Maurice, *Siyasi Partiler*, Çev. Ergun Özbudun, Bilgi Yayınevi, Ankara 1993, s. 172-175.

⁵³ ÖZBUDUN, s. 76. Parti örgütünün totaliter bir ideoloji ve yapılanma içerisinde olması durumunda, ideolojinin kapsayıcılığı, parti üyeleri açısından çok sınırlı bir alan bırakmaktadır. TEZİÇ, s. 336-337; MOELLENDORF, s. 215; Totaliter yapıdaki partilerde, bütün üyelerden iman derecesinde bağlılık ve sadakat beklenmektedir. Dolayısıyla, üyelerin bağımsız davranışları, partinin belirlediği ideolojik çizgiden sapma olarak nitelendirilmekte ve bunlara göz

Siyasi partilerin örgütlenmesinde parti içi demokrasi açısından önem arz eden bir başka husus ise, parti içerisinde yer alan hiyerarşik yapılanmadır. Günümüzde siyasi partilerin, karşı karşıya kaldığı problemleri çözebilmesi için, kararların hızlı şekilde alındığı bir yapıya sahip olması gerekmektedir. Dolayısıyla günümüzde siyasi partilerin hiyerarşik örgüt kurması bir zorunluluk haline gelmiştir⁵⁴. Ancak hiyerarşik yapılanmanın parti içi demokrasi açısından sakıncaları bulunmaktadır.

Öncelikle hiyerarşik bir yapılanmada, demokratik katılımın gerçekleşmesi bir hayli zordur. Çünkü bu tür bir yapılanmada, her aşamada katılım ve karar verme hakkı bir üst düzeye devredilmekte, bu durum ise beraberinde doğrudan temsilden uzaklaşılmasını getirmektedir. Bu durumda en üst düzeyde yer alan karar vericiler ile tabanda bulunanlar arasında görüş farklılıklarının ortaya çıkması ve söz konusu farklılıkların giderilebilmesi için var olan iletişim yollarının yetersiz kalması gibi sorunlarla karşılaşabilmektedir⁵⁵.

Dolayısıyla gerçekten parti içi işleyişin demokratik ilkelere uygun olması isteniyorsa, parti içerisindeki hiyerarşi fazla kuşatıcı olmamalı ve parti içi katılım değer verilmelidir. Siyasi partilerin demokratik bir örgüt yapısı ve iç işleyişe sahip olmasının en önemli şartlarından biri, hiyerarşinin aksine parti iradesinin aşağıdan yukarıya doğru oluşmasını mümkün kılacak, örgüt iç yapılanma-

---

yumultmamaktadır. Bu sebeple de, her şeyden önce, üyelerin günlük yaşayışının neredeyse tamamı partinin gözetim ve denetimi altına alınmaktadır. Demokratik bir yapılanma içerisinde olan partilerden farklı olarak totaliter nitelikteki bu partilerde, farklılıkların bulunması ve hoşgörüle karşılanması söz konusu değildir. Farklı seslerin kendilerini ifade edebilme olanağı bulamadığı ve tek tipliğin hakim olduğu totaliter partiler, ifade edilen niteliklerinden dolayı parti içi demokrasi ile bağdaşabilir nitelikte değildir. DUVERGER, s. 172-174; ÖZBUDUN, s. 74-76; KAPANİ, s. 173-174; GÜLSOY, s. 185.

⁵⁴ GÜLSOY, s. 192; KITSCHOLT, Herbert, The Internal Politics of Parties: The Law of Curvilinear Disparity Revisited, *Political Studies*, Vol. XXXVII, 1989, s. 409; Her konuda parti tabanını oluşturan büyük kitlelerin katılımının sağlanmaya çalışılması, beraberinde hantal ve yavaş işleyen bir mekanizmayı getireceği için parti içerisinde hiyerarşik yapılanma kurulması zorunluluktur. GÜLSOY, s. 192.

⁵⁵ ÇAPOĞLU, Gökhan, Türkiye'de Siyasi Parti Yapılanması, *Yeni Türkiye*, y. 3, sy. 13, 1997, s. 303; BIELEN Ingrid v., HOPKIN Jonattan, The Presidentialization of Spanish democracy: Sources of Prime Ministerial Power in Post-Franco Spain, *The Presidentialization of Politics: A Comparative Study of Modern Democracies*, Eds. Thomas Poguntke, Paul D. Webb, Oxford University Press, Oxford 2005, s. 107-111. Söz konusu tehlike doğrudan demokrasiye ilişkin mekanizmaların uygulandığı ülkelerde oldukça azdır. Örneğin İsviçre'de söz konusu mekanizmaların varlığı nedeniyle temsilciler ile vatandaşlar arasındaki ilişkinin çok daha ideal düzeyde olduğu ve demokrasinin bu durumdan olumlu olarak etkilendiği öne sürülmektedir. FELD Lars P., KIRCHGASSNER Gebhard, Direct Democracy, Political Culture, and the Outcome of Economic Policy: A Report on the Swiss Experience, *European Journal of Political Economy*, Vol. 16, 2000, s. 287-288.

sının oluşturulmasıdır. Bu bağlamda parti içi demokrasinin en önemli göstergelerinden birinin, parti örgütlerinin işleyişi olduğu söylenebilir⁵⁶.

Çoğulcu demokrasilerde parti örgütlerinin işleyişinin, üyeler ve tabanı oluşturan toplum kesimler ile siyasi parti arasında sürekli ve yoğun bir ilişkinin sürdürülmesini mümkün kılacak şekilde organize edilmesi gerekmektedir. Bu hususa ilişkin olarak özellikle daha dar coğrafi bölgelerde kurulan ve üyelerin birbiriyle sürekli iletişim halinde bulunabilmesini sağlayan örgüt birimleri önem arz etmektedir. Ancak Ülkemizde öteden beri siyasi partilere tek tip bir örgütlenme modeli dayatılmaktadır. Yürürlükteki Siyasi Partiler Kanunu'na göre, il kademesiyle merkez arasında yer alan ve birkaç ili kapsayan bir bölge örgütü kademesi veya ilçe kademesinin altında, özellikle mahalle, köy veya iş yeri düzeyinde ocak ve bucak gibi örgüt birimler kurulamamaktadır. Siyasi Partiler Kanunu'nda var olan bu yöndeki engelin, Avrupa Birliği ülkeleriyle uyumlu hale getirilerek kaldırılması ve partilerin bu konuda serbest bırakılması gerekmektedir. Bu bağlamda Alman Siyasi Partiler Kanunu'nun 8. maddesinde olduğu gibi, "*üye kongresi ve yönetim kurulu, partinin ve yerel örgütlerin zorunlu organlarıdır*" şeklinde bir hükmün benimsenmesi sorunu çözebilecek niteliktedir. Ayrıca böylelikle, her kademedeki parti yönetim kurullarının, üye veya delegelerin oluşturduğu parti kongrelerinin iradesinden kaynaklanması sağlanacaktır⁵⁷.

Esas itibarıyla partilerin örgütlenmesi ve çalışmasında, belli biçimsel kalıplardan ziyade demokratik ilkelerin belirleyici olması sağlanmalıdır. Demokratik ilkelerin belirleyiciliği ise, partinin her aşamadaki karar ve çalışmalarına üyelerin eşit katılımını öngören parti içi demokrasinin hâkim kılınmasına bağlıdır⁵⁸.

⁵⁶ YANIK, Parti İçi Demokrasi, s. 131; TUNCAY, Parti İçi Demokrasi, s. 169. Örneğin İngiltere, Avusturalya, Kanada ve Yeni Zellanda gibi Anglo-Saxon ülkeleri arasında sadece Yeni Zellanda'da parti içi karar verme prosedürüne ilişkin yasal bir düzenleme bulunmakta, bunun dışındaki ülkelerde parti içi kararların alınması hususunda demokratik ilkelere uyulmasını öngören hiçbir yasal düzenleme bulunmamaktadır. GAUJA, s. 24.

⁵⁷ Siyasi Partiler Kanunu'nda 7. Maddesinde yer alan düzenlemeye göre, partilerin örgüt birimlerini, "*merkez organları ile il, ilçe ve belde teşkilatlarından; Türkiye Büyük Millet Meclisi grubu ile il genel meclisi ve belediye meclis gruplarından ibaret*" olarak tanımlamaktadır. Bu maddede adı geçen belde örgütleri de, "il ve ilçe merkezleri dışında belediye teşkilatı olan yerlerde" kurulan ve "ilçe başkanlığına bağlı" olması nedeniyle gerçek anlamda bir örgüt kademesi oluşturmayan birimlerdir. ÖZBUDUN, Ergun, Siyasi Partilerin Hukukça Düzenlenmesi İhtiyacı ve Örgütlenme Sorunları, **Siyasi Partiler ve Demokrasi**, TESAV yayınları, 1999, <http://www.ekitapyayin.com/id/070/siyasi1-1sunus.htm> 22.11.2012.

⁵⁸ YANIK, Parti İçi Demokrasi, s. 136.

b. Parti Liderinin Parti İçi Demokrasiye Etkisi

Her örgüt gibi siyasal partilerin de başında bir yönetici bulunmakta ve etkinlenmekten çok etkileyen kişi, lider olarak tanımlanmaktadır. Günümüzde modern siyasal partilerin temel unsurlarından biri de, siyasal liderler ve onlara bağlı olarak işleyen bir siyasal kurmay heyetidir. Bugün siyasi partilerin uygulamada etkin olma amacı, partileri demokratik ilkelerden uzaklaştırmaktadır. Demokratik ilkeler, liderliğin bütün kademelerinde seçimli olmasını, sık sık yenilenmesini, kolektif nitelik taşımasını ve zayıf bir otoriteye sahip olmasını gerektirmektedir. Ancak bu biçimde örgütlenmiş bir partinin siyaset sahnesinde etkin mücadele edebilmesinin hayli güç olduğu dile getirilmektedir⁵⁹.

Demokratik ilkelerle iktidar mücadelesi yürütebilmenin kolay olmaması sebebiyle, genellikle siyasi parti liderleri, demokratik ilkeleri kolayca bir kenara bırakabilmekte ve tahakkümcü bir davranış biçimi sergileyebilmektedir. Ayrıca bu tahakkümcü yaklaşımı çoğu zaman, tek başına değil kendi yönetici ekibiyle birlikte gerçekleştirmektedir. Siyasi parti liderleri ve onun etrafında yer alan küçük bir yönetici azınlık, parti içerisinde oligarşik bir yapı oluşturmaktadır. Michels tarafından “*Oligarşinin Tunç Kanunu*” olarak adlandırılan bu durumda; bütün büyük ve karmaşık örgütlerde küçük bir yönetici azınlık, kendi iktidarını sürekli kılmak eğilimindedir. Yönetilen çoğunluğun ise, bu grubu denetleyebilmesi mümkün değildir⁶⁰.

Siyasi partiler içerisinde yer alan oligarşik eğilimlerin kaynağını genellikle liderler oluşturmakta, partilerin üzerinde bulunan baskılar öncelikle liderlerden kaynaklanmaktadır. Günümüzde parti liderleri ve liderlerin belirlediği azınlıklar, kongreleri kontrol altına almaya çalışmakta, istedikleri ekipleri iş başına getirmekte, parti yönetim ve karar organlarına hâkim olabilmekte ve netice de, muhalefet edilemez bir yapı ortaya çıkmaktadır. Parti içi demokrasiye aykırı olan bu

⁵⁹ GÜLSOY, s. 187-190; DEPAUW, *Government Party Discipline in Parliamentary Democracies: The Cases of Belgium, France and United Kingdom in the 1990s*, **Cohesion And Discipline in Legislatures**, Ed. Reuven Y. Hazan, Routledge, Oxon 2006, s. 130-132; Aynı yönde bkz. LOTSHWAO, s. 903-904. Özellikle genel oy ilkesinin kabulüyle birlikte, başlangıçta kadro partileri görünümünde olan partilerin, daha sonra kitle partilerine dönüşmeleri, onların geniş yığınları etkileyen ve onlara yön veren geniş örgütlü partiler haline dönüşmelerine yol açmıştır. Bu tip partiler, siyasal düşüncenin ve iradenin oluşumuna katılan, hatta ona egemen olan ve bütün ülkeyi kapsayan, en küçük yerleşim birimlerinden merkeze kadar geniş ve hiyerarşik örgüte sahiptirler. Kitle partilerinin bu nitelikleri, parti faaliyetlerinin yürütülmesi için bir parti bürokrasisini de beraberinde getirmiştir. GÜLSOY, s. 187-190.

⁶⁰ PETTITT, Robin T., *Electoral Reform, ‘New Politics’ And Intra-Party Democracy In Post-Devolution Scotland*, **Representation**, Vol. 44, No. 4, 2008, s. 318-320; BEKTAŞ, Arsev, **Demokratikleşme Sürecinde Liderler Oligarşisi, CHP ve AP (1961-1980)**, Bağlam Yayınları, İstanbul 1993, s. 16.

durumun giderilebilmesi için, parti içerisinde uyumlu çalışma ve farklı fikirlere saygı, sürekli iletişim halinde olma, kayırmacılığa son verilmesi⁶¹ ve parti tabanının taleplerine uygun faaliyette bulunması gibi öneriler bulunmaktadır.

c. Parti Disiplininin Parti İçi Demokrasiye Etkisi

Siyasi partiler disiplin açısından, serbest ve disiplinli partiler olmak üzere ikiye ayrılır. Serbest partiler, üyelerini katı disipline tabi tutmayan partilerdir. Üyelerin pek çok konuda bağımsız davranabildiği serbest partilerde liderler ve tepe yönetimi, zorlayıcı olmaktan ziyade ikna edici bir tavır takınmaktadır. Serbest partilere örnek olarak ABD'deki siyasi partiler gösterilebilir. ABD'de parti üyeleri, tüzük, program ve bağlayıcı grup kararı gibi esaslara göre hareket etmemektedir. Parti içi demokrasi bakımından elverişli bir anlayışı ifade eden bu düzende herhangi bir konuya ilişkin parti kararı bulunsa dahi, bu karara uymayan veya liderin isteklerine muhalif kalan üyeler hakkında bir disiplin işlemi başlatılamamaktadır⁶².

Disiplinli partiler ise, üyelerini partinin tüzüğüne, programına ve kararlarına sıkı bir biçimde bağlayan partilerdir. Söz konusu partilerde partinin tüzüğüne veya programına aykırı davranan üyeler, disiplin kurullarına sevk edilmekte ve disiplin kurullarınca çeşitli yaptırımlarla cezalandırılmaktadır. Söz konusu yaptırımların boyutu partiden ihraca kadar gidebilmektedir. Disiplinli partiler, özellikle meclis çalışmalarını yerine getirirken, mensuplarını bağlayıcı nitelikte kararlar alarak farklı yönde oy kullanmalarını engellemektedirler. Bu tip partilerde iç disiplinin çok sıkı bir biçimde uygulanması durumunda, partili milletvekilleri başta olmak üzere parti üyeleri ve hatta bazen partinin tüm tabanı arasında tek biçimlilik teşvik edilmekte ve parti görüşlerinin körü körüne desteklenmesi söz konusu olmaktadır⁶³.

Disiplinli partilere genellikle parlamenter sistemin uygulandığı rejimlerde rastlanmaktadır. Çünkü parlamenter rejimlerde sistemin doğası gereği iktidar ve muhalefet partileri mecliste bir blok halinde hareket etmektedirler. Özellikle iktidar partisi veya partilerinin, parti bütünlüğünü koruyamadığı ve milletvekil-

⁶¹ YANIK, Parti İçi Demokrasi, s. 136; TUNCAY, Parti İçi Demokrasi, s. 76.

⁶² ÖZBUDUN, Ergun, **Batı Demokrasilerinde ve Türkiye'de Parti Disiplini**, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara 1968, s. 21; OWENS, Jhon E., Explaining Party Cohesion and Discipline in democratic Legislatures: Purposiveness and Contexts, **Cohesion And Discipline in Legislatures**, Ed. Reuven Y. Hazan, Routledge, Oxon 2006, s. 12-29; YANIK, Parti İçi Demokrasi, s. 59; GÜLSOY, s. 212.

⁶³ KAYE Philip, FLAVELLE Luncinda, Part Discipline and Legislative Voting, **Canadian Parliamentary Review**, Vol. 9, No. 2, Summer 1986, s. 7-9; YAYLA, Siyaset Teorisi, s. 204; YANIK, Parti İçi Demokrasi, s. 59-60.

lerini toplu halde yönlendiremediği takdirde krizlerle karşı karşıya kalınması kaçınılmaz hale gelmektedir. Dolayısıyla parlamenter rejimlerde, aşırı parti disiplini gibi disiplinsizlik de arzulanan bir durum değildir⁶⁴.

Bu noktada sorgulanması gereken husus, disiplinli yapıdaki bir partinin bütünüyle antidemokratik olarak değerlendirilip değerlendirilemeyeceğidir. Esasında bir partinin iç işleyişi bakımından disiplinli olması, o partiyi doğrudan doğruya antidemokratik kılmamaktadır. Çünkü seçmenler, o partinin “programına” oy vermekte ve partiden kendi programına uygun davranışlar sergilemesini beklemektedirler. Siyasi partilerin programlarına uygun davranmaları ise, ancak “parti disiplini” aracılığı ile sağlanabilmektedir. Hâlbuki parti programına uyum amacıyla hürriyetlerin kısıtlanması sonucunu doğurabilen “parti disiplini” ile “parti içi demokrasi” kavramlarının uyumunu söyleyebilmek güçtür. Bu noktada en makul çözüm, üyelerin bir takım söz, oy ve davranışlarının, sadece makul ve haklı neden teşkil eden parti programıyla sınırlandırılması düşünülebilir⁶⁵.

V. SONUÇ

Günümüzde çoğulculuk, hürriyetlere saygı, katılımcılık gibi hususlar üzerine kurulu olan demokrasinin en önemli unsurlarından biri siyasal katılımdır. Demokratik bir toplumda siyasal katılmayı gerçekleştirecek en önemli organlar ise siyasi partilerdir. Demokrasinin işleyişinde ve gerçekleştirilmesinde çok önemli bir fonksiyon yüklenen siyasi partiler toplumda bulunan çeşitliliği yansıtan en önemli argümanlardan biridir.

Demokrasinin işlemlerine önemli ölçüde katkıda bulunan siyasi partiler, demokratik rejimlere özgü kurumlar olmamakla birlikte, demokrasinin bulunduğu toplumlarda kendinden beklenen fonksiyonları daha iyi yerine getirmektedir. İdeal manada bir demokratik rejimin sağlanabilmesi için siyasi partilerin kendi iç yapılanmalarında demokratik ilkelere uygun hareket etmeleri, parti içi demokrasiyi hayata geçirmeleri beklenmektedir.

Parti içi demokrasi, demokratik bir sistemde yer alan partiler için son derece önemlidir. Ancak hemen belirtelim ki, bir ülkede bulunan siyasi partilerin içerisinde demokratik bir yapılanma anlayışının benimsenmemesi, o ülkeyi doğrudan doğruya antidemokratik kılmamaktadır. Çünkü demokrasinin varlığı açısından,

⁶⁴ KAM, Christopher J., **Party Discipline and Parliamentary Politics**, Cambridge University Press, Cambridge 2009, s. 1-21; DEPAUW, 130 vd.; OWENS, s. 12 vd.; YAYLA, Parti İçi Demokrasi, www.liberal-dt.org.tr

⁶⁵ Parti içi disiplinin gerekliliğine işaret edilirken parti içerisinde iktidarı elinde bulunduran lider kadrosunun kişisel çıkarları değil, parti içi demokrasinin disiplinle bulunduğu nokta kastedilmektedir. KILIÇ, Haşim, Parti İçi Demokrasi, **Yeni Türkiye**, y. 3, sy. 13, 1997, s. 324.

siyasi partiler arasında cereyan eden yarışta demokratik ilkelerin varlığı zorunluluk olmakla birlikte, parti içi demokrasinin sağlanması böyle bir nitelikte değildir. Hatta parti içi demokrasinin, disiplinsizlik, parti programının uygulanamaması, karar almanın zorlaşması ve partiler arasındaki yarışta partinin olumsuz etkilenmesi gibi sistemin işleyişinde çeşitli sorunlara yol açtığı, bu nedenle uygulanması ya da çok sınırlı bir şekilde uygulanması öne sürülmektedir.

Hâlbuki parti içi demokrasi, tek başına siyasal sistemin demokratik olup olmasında ölçüt olmamakla birlikte, o parti içerisinde demokrasiye olan inancı ortaya koyması ve ideal demokrasiye yaklaşılması açısından önemlidir. Bu nedenle demokratik bir siyasal sistemin varlığı açısından vazgeçilmez nitelikte olmayan parti içi demokrasinin, ideal ve çoğulcu demokrasiye yaklaşılabilmesi için mümkün olduğunca sağlanması gerekmektedir. Bu bağlamda parti içi demokrasinin doğuracağı sorunlarda dikkate alınarak parti içerisinde var olan talepler ile partinin düzen ve işleyişi arasında makul bir denge kurulmalıdır.

KAYNAKÇA

- ARASLI, Oya, Adaylık Kavramı ve Türkiye’de Milletvekili Adaylığı, Sevinç Matbaası, Ankara 1972.
- ATAR, Yavuz, Çağdaş Demokrasinin Siyasal Boyutu: Türkiye’de Demokratikleşme ve Anti-Demokratikleşme Göstergeleri, Yeni Türkiye, y. 3, sy. 17, 1997.
- ATAR, Yavuz, Seçim Hukukunun Güncel Sorunları, Anayasa Yargısı, c. 23, Anayasa Mahkemesi Yayınları, Ankara 2006.
- ATAR, Yavuz, Türk Anayasa Hukuku, Mimoza Yayınları, Konya 2009.
- AYBAY, Rona, ‘Çoğunlukçu’ ve ‘Çoğulcu’ Demokrasi Ayrımı, Cumhuriyet, 19.06.2010.
- BÄCK, Hanna, Intra-Party Politics And Coalition Formation Evidence from Swedish Local Government, Party Politics, Vol. 14, No. 1, 2008.
- BAKKER Ryan, JOLLY Seth, POLK Jonathan, Patterns of Dimensionality, Annual Meeting of the Midwest Political Science Association Chicago, 31 March - 3 April 2011, <http://faculty.maxwell.syr.edu/skjolly/Dim2.pdf>, 25.11.2012.
- BAKKER Ryan, JOLLY Seth, POLK Jonathan, Complexity in the European Party Space: Exploring Dimensionality with Experts, 2010 European Consortium for Political Research's Fifth Pan-European Conference on EU Politics in Porto Portugal. <http://faculty.maxwell.syr.edu/skjolly/Dim1.pdf> 25.11.2012.
- BEKTAŞ, Arsev, Demokratikleşme Sürecinde Liderler Oligarşisi, CHP ve AP (1961-1980), Bağlam Yayınları, İstanbul 1993.
- BIELLEN Ingrid v., HOPKIN Jonattan, The Presidentialization of Spanish democracy: Sources of Prime Ministerial Power in Post-Franco Spain, The Presidentialization of Politics: A Comparative Study of Modern Democracies, Eds. Thomas Poguntke, Paul D. Webb, Oxford University Press, Oxford 2005.
- BİLİR, Faruk, Siyasi Partilerin Güncel Sorunları ve Demokratikleşme, Uluslararası Davraz Kongresi Küresel Diyalog, Isparta 2009.
- BOUCEK, Françoise, The Structure and Dynamics of Intra-Party Politics in Europe, Perspectives on European Politics and Society, Vol. 3, Issue, 3, 2002.
- CAREY, John M., POLGA-HECIMOVICH John, Primary Elections and Candidate Strength in Latin America, The Journal of Politics, Vol. 68, No. 3, August 2006.
- CHRYSSOCHOOU, Dimitris, Democracy in the European Union, I.B.Tauris, London 2000.
- ÇAPOĞLU, Gökhan, Türkiye’de Siyasi Parti Yapılanması, Yeni Türkiye, y. 3, sy. 13, 1997.

- DAALDER, Hans, *The Rise of Parties In Western Democracies*, Political Parties and Democracy A Journal of Democracy Book Political Parties and Democracy, Eds. Larry Diamond and Richard Gunther, Johns Hopkins University Press, Maryland 2001.
- DAHL, Robert A., *Pluralism Revisited*, Comparative Politics, Vol. 10, No. 2, January 1978.
- DAHL, Robert A., *Polyarchy: Participation and Opposition*, Yale University Press, New Haven 1971. (Polyarchy)
- DALTON Russell J., FARRELL David M., MCALLISTER Ian, *Political Parties and Democratic Linkage: How Parties Organize Democracy: How Parties Organize Democracy Comparative Study Of Electoral Systems*, Oxford University Press, Oxford 2011.
- DALTON, Russell J., *Citizenship Norms and the Expansion of Political Participation*, Political Studies, Vol. 56, Issue 1, 2008. (Political Participation)
- DALTON, Russell J., *Communists and Democrats: Democratic Attitudes in the Two Germanies*, British Journal of Political Science, Vol. 24, No. 4, October 1994. (Communists and Democrats)
- DEPAUW, *Government Party Discipline in Parliamentary Democracies: The Cases of Belgium, France and United Kingdom in the 1990s, Cohesion And Discipline in Legislatures*, Ed. Reuven Y. Hazan, Routledge, Oxon 2006.
- DIERMEIER Danel, VLAICU Razvan, *Executive Control and Legislative Success*, Review of Economic Studies, Vol., 78, 2011.
- DİNÇKOL, Bihterin, *Yönetilenlerin “Öz” Yönetimi - Kamuoyu*, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Y. 5, Sy. 10, Güz 2006/2.
- DUVERGER, Maurice, *Siyasi Partiler*, Çev. Ergun Özbudun, Bilgi Yayınevi, Ankara 1993.
- ERDOĞAN, Mustafa, *Anayasal Demokrasi*, Siyasal Kitabevi Yayınları, Ankara 2004.
- FAUCHER, Florence, *Party organisation and democracy – A comparison of Les Verts and the British Green Party*, GeoJournal. Vol. 47, Issue 3, 1999.
- FELD Lars P., KİRCHGASSNER Gebhard, *Direct Democracy, Political Culture, and the Outcome of Economic Policy: A Report on the Swiss Experience*, European Journal of Political Economy, Vol. 16, 2000.
- FINKEL, Steven E., *Can Democracy Be Taught?*, Journal of Democracy, Volume 14, Number 4, October 2003.
- FOWLER James H., KAM Cindy D., *Beyond the Self: Social Identity, Altruism, and Political Participation*, Journal of Politics, Vol. 69, Issue 3, 2007.

- GAUJA, Anika, An Assessment of the Impact of Party Law on Intra-Party Democracy in Common Law Nations, 20th International Political Science Association World Congress, Fukuoka, Japan, 2006.
- GIBSON, James L., The Contributions of Truth to Reconciliation: Lessons From South Africa, *Journal of Conflict Resolution*, Vol. 50 No. 3, June 2006.
- GÖZTEPE, Ece, Çoğunlukçu Demokrasi Anlayışına Karşı Çoğulcu Demokrasi Modelleri: Normatif Düzenleme Olanakları ve Bunun Sınırlılığı Üzerine Bazı Düşünceler, Çoğulcu Demokrasi Çoğunlukçu Demokrasi İkilemi ve İnsan Hakları Toplantısı, Türkiye Barolar Birliği Yayını, Ankara 2010.
- GUNTHER Richard, DIAMOND Larry, Species of Political Parties: A New Typology, *Party Politics*, vol. 9, no. 2, March 2003..
- GÜLSOY, Tevfik, Demokrasilerde Siyasal Parti Teşkilatı ve Parti İçi Demokrasi, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Konya 2000.
- HABERMAS Jürgen, Political Communication in Media Society: Does Democracy Still Enjoy an Epistemic Dimension? The Impact of Normative Theory on Empirical Research, *Communication Theory*, Vol. 16, Issue 4, November 2006.
- HAKYEMEZ, Yusuf Şevki, Çoğunlukçu Demokrasi Anlayışı, Rousseau ve Türk Anayasaları Üzerindeki Etkisi, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 52, Sy. 4, Y. 2003.
- HAZAN, Reuven Y., Does Cohesion Equal Discipline? Towards a Conceptual Delineation, *Cohesion And Discipline in Legislatures*, Ed. Reuven Y. Hazan, Routledge, Oxon 2006.
- HEWLETT, Nick, *Democracy in modern France*, Continuum International Publishing Group, New York 2005.
- İNCEOĞLU, Sibel, İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Çoğulculuk, Çoğulcu Demokrasi Çoğunlukçu Demokrasi İkilemi ve İnsan Hakları Toplantısı, Türkiye Barolar Birliği Yayını, Ankara 2010.
- KABASAKAL, Mehmet, Factors Influencing Intra-party Democracy and Membership Rights: The Case of Turkey, *Party Politics*, July 2012.
- KAM, Christopher J., *Party Discipline and Parliamentary Politics*, Cambridge University Press, Cambridge 2009.
- KAPANİ, Münci, *Politika Bilimine Giriş*, Bilgi Yayınevi, Ankara 2001.
- KAYE Philip, FLAVELLE Luncinda, Part Discipline and Legislative Voting, *Canadian Parliamentary Review*, Vol. 9, No. 2, Summer 1986.
- KENIG, Ofer, Democratization of Party Leadership Selection: Do Wider Selectorates Produce more Competitive Contests?, *Electoral Studies*, Vol. 28, 2008.

- KILIÇ, Haşim, Parti İçi Demokrasi, Yeni Türkiye, y. 3, sy. 13, 1997.
- KITSCHOLT, Herbert, The Internal Politics of Parties: The Law of Curvilinear Disparity Revisited, Political Studies, Vol. XXXVII, 1989.
- KÖKER, Levent, Seçim Sistemleri ve Siyasî Çoğulculuk, Anayasa Yargısı, c. 23, Anayasa Mahkemesi Yayınları, Ankara 2006.
- LANE Jan-Erik, ERSSON Svante O., Democracy: a Comparative Approach, Routledge, New York 2003.
- LAPALOMBARA, Joseph, Reflections on Political Parties and Political Development, Four Decades Later, Party Politics, Vol. 13 No. 2, March 2007.
- LIN, Gang, Leadership Transition, Intra-Party Democracy, And Institution Building In China, Asian Survey, Vol. 44, No. 2, March/April 2004.
- LIPSET, Seymour Martin, Some Social Requisites of Democracy: Economic Development and Political Legitimacy, The American Political Science Review, Vol. 53, No. 1, March 1959.
- LIPSON, Esli, Demokratik Uygarlık, (Çev: Haldun Gülalp, Türker Alkan), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1984.
- LISI Marco, FREIRE André, Political Equality And The Process Of Candidate Selection: Mps' Views In Comparative Perspective, Representation, Vol. 48, Issue 4, 2012.
- LOTSHWAO, Kebapetse, The Lack of Internal Party Democracy in the African National Congress: A Threat to the Consolidation of Democracy in South Africa*, Journal of Southern African Studies, Vol. 35, No 4, December 2009.
- MAINWARING Scott, SHUGART Matthew S., Conclusion: Presidentialism and The Party System, Presidentialism and Democracy in Latin America, Cambridge University Press, Cambridge 1997.
- McCARTY Nolan, POOLE Keith T., ROSENTHAL Howard, The Hunt for Party Discipline in Congress, American Political Science Review, Vol. 95, No. 3 September 2001.
- MIMPEN, Jeroen, Intra-Party Democracy and its Discontents Democratization in a Volatile Political Landscape, http://www.nimd.org/documents/I/intra-party_democracy_and_its_discontents_mimpen.pdf, 27.11.2012.
- MOELLENDORF, Darrel, Reconciliation as a Political Value, Journal of Social Philosophy, Volume 38, Issue 2, May 2007.
- MOLTCHANOVA, Anna, Nationhood and Political Culture, Journal of Social Philosophy, Volume 38, Issue 2, May 2007.

- MOONEY Annabelle, EVANS Betsy, *Globalization The Key Concepts*, Taylor & Francis, Oxon 2007.
- OWENS, Jhon E., *Explaining Party Cohesion and Discipline in democratic Legislatures: Purposiveness and Contexts*, *Cohesion And Discipline in Legislatures*, Ed. Reuven Y. Hazan, Routledge, Oxon 2006.
- ÖZBUDUN, Ergun, *Batı Demokrasilerinde ve Türkiye’de Parti Disiplini*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara 1968.
- ÖZBUDUN, Ergun, *Siyasal Partiler*, Sevinç Matbaası, Ankara 1979.
- ÖZBUDUN, Ergun, *Siyasi Partilerin Hukukça Düzenlenmesi İhtiyacı ve Örgütlenme Sorunları*, *Siyasi Partiler ve Demokrasi*, TESAV yayınları, 1999, <http://www.ekitapyayin.com/id/070/siyasi1-1sunus.htm> 22.11.2012.
- PETAUX, Jean, *Democracy and Human Rights for Europe: the Council of Europe's Contribution*, Council of Europe Publishing, Strasbourg, 2009.
- PETTITT, Robin T., *Electoral Reform, ‘New Politics’ And Intra-Party Democracy In Post-Devolution Scotland*, *Representation*, Vol. 44, No. 4, 2008.
- PLATTNER, Marc, *Democracy Without Borders?: Global Challenges to Liberal Democracy*, Rowman & Littlefield, Maryland 2008.
- RAHAT Gideon, HAZAN Reuven, *Democracy within Parties: Candidate Selection Methods and their Political Consequences*, Oxford University Press, Oxford New York 2010.
- ROKKAN, Stein, *Citizens, Elections, Parties: Approaches To The Comparative Study Of The Processes Of Development*, McKay, Oslo 1970.
- SARTORI, Giovanni, *Demokrasi Teorisine Geri Dönüş*, Çev. Tuncer Karamustafaoğlu-Mehmet Turan, Yetkin Yayınları, Ankara 1993.
- SCHUMPETER, Joseph A., *Capitalism, Socialism and Democracy*, Routledge, London New York, 2012.
- SELÇUK, Sami, *Zorba Devletten Hukukun Üstünlüğüne*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999.
- SHUGART, Matthew Soberg, *Semi-Presidential Systems: Dual Executive And Mixed Authority Patterns*, *French Politics*, Vol. 3, 2005.
- SUNAY, Reyhan, *İfade Hürriyetinin Muhtevası ve Sınırları*, Liberal Düşünce Topluluğu, Ankara 2001.
- TEORELL Jan, HADENIUS Axel, *Democracy without Democratic Values: A Rejoinder to Welzel and Inglehart*, *Studies in Comparative International Development*, Vol. 41, Issue 3, Fall 2006.

- TEORELL, Jan, Political participation and three theories of democracy: A research inventory and agenda, *European Journal of Political Research*, Vol. 45, Issue 5, 2006.
- TEZİÇ, Erdoğan, *Anayasa Hukuku*, Beta Yayınları, İstanbul 2003.
- TUNCAY, Suavi, *Parti İçi Demokrasi ve Türkiye*, Gündoğan Yayınları, Ankara 1996. (Parti İçi Demokrasi)
- TUNCAY, Suavi, *Parti İçi Demokrasi ve Türkiye*, *Yeni Türkiye*, y. 3, sy. 17, 1997.
- UYGUN, Oktay, *Demokrasinin Çoğunlukçu ve Çoğulcu Modelleri İki Bin Beşyüz Yıllık Bir Tartışmanın Analizi, Çoğulcu Demokrasi Çoğunlukçu Demokrasi İkilemi ve İnsan Hakları Toplantısı*, Türkiye Barolar Birliği Yayını, Ankara 2010.
- WAUTERS, Bram, Explaining Participation in Intra-Party Elections: Evidence from Belgian Political Parties, *Party Politics*, Vol. 16, No. 2, 2010.
- YANIK, Murat, *Parti İçi Demokrasi Açısından Aday Belirleme Yöntemleri*, *Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. XI, Sy. 3-4, 2007.
- YANIK, Murat, *Parti İçi Demokrasi*, Beta Yayınları, İstanbul 2002.
- YAYLA, Atilla, *Parti İçi Demokrasi" ve Demokrasi*, http://www.liberal-dt.org.tr/guncel/Yayla/ay_demokrasi1.htm, 13.10.2004.
- YAYLA, Atilla, *Siyaset Teorisine Giriş*, Siyasal Kitabevi, Ankara 2004.

Derleme
